

Prof. dr LJUBIŠA S. ADAMOVIĆ

FUNKCIJA EKSTERNOG FAKTORA U SAMOUPRAVNOM PRIVREDNOM SISTEMU

(s posebnim osvrtom na predstojeću deceniju)

U svom tridesetogodišnjem razvoju, tokom neprestanog sazre-
vanja teorijske misli i analize njene primene u praksi, samoupravni
socijalistički sistem privređivanja pružio je niz dokaza sopstvene
vitalnosti. Rezultati ostvareni u domenu proizvodnje robe i usluga,
strukturne promene u jugoslovenskoj privredi i rešavanje čitavog
kompleksa problema u datoj fazi privrednog razvoja realizovani uz
znatno manje unutrašnjih protivrečnosti negoli što je to slučaj i sa
zemljama tzv. privrede „slobodne inicijative“ i sa zemljama centra-
lističkog planiranja, govore u prilog tezi da je socijalistički samo-
upravni sistem privređivanja postao sistem *sui generis* i da, kao
takav, dobija svoje pravo građanstva ne samo kao „jugoslovenski
eksperiment“, već postaje integralni deo gotovo svakog iole solid-
nijeg udžbenika. Kao takav, proučava se u redovnoj nastavi iz više
predmeta na onim ekonomskim fakultetima u svetu koji kao naučne
ustanove imaju ambicija da prate razvoj savremene nauke i prakse
i da je proučavaju i interpretiraju.

Ovih nekoliko uvodnih napomena bilo je značajno samo utoliko
što je trebalo da se istakne da je sistem o kome je reč u svojoj suš-
tini i u integralnom poimanju položio istorijski ispit i sa stanovišta
formalno-logične koherentnosti i sa stanovišta primene u praksi,
odnosno da pogoduje razvoju proizvodnih snaga i da i sa tog osnov-
nog stanovišta ima svoje istorijsko mesto. Drugim rečima, nije u
pitanju traženje rešenja za jednu specifičnu situaciju kakva je jugo-
slovenska, niti je reč o kratkotrajnom eksperimentu, već o sistemu
privređivanja koji je u svetu stekao svoje puno pravo građanstva.

Bez obzira na sve dosadašnje pozitivne rezultate, kao i svaki
drugi sistem privređivanja, i socijalistički samoupravni privredni
sistem ima svoje zakonitosti evolucije i ispoljava u određenim oblas-

tima aktivnosti veće ili manje potrebe za prilagođavanjima. Istovremeno, u skladu s razvojem proizvodnih snaga, sistem privređivanja koji ima određene parametre na jednom nivou ekonomske razvijenosti zahteva njihovo dalje prilagođavanje drugim nivoima privredne razvijenosti.

Eksterni faktor u narednoj deceniji

Postoji dosta rasprostranjeno mišljenje, kako u zvaničnim publikacijama tako i u radovima jugoslovenskih ekonomista, koje može da se prihvati (uz određene nijanse u argumentaciji), da je eksterni faktor postao limitirajući faktor daljeg privrednog razvoja Jugoslavije i da bez odgovarajućih rešenja u ovoj oblasti teško može da se gradi bilo kakva optimističkija prognoza daljeg razvoja jugoslovenske privrede.

Prihvatajući u osnovi ovakvo opredeljenje, potrebno je da se, pre formulisanja zahteva koji se eventualno postavljaju u domenu dalje razrade sistema privređivanja samoupravnog socijalističkog društva u oblasti korišćenja eksternog faktora za ubrzanu privredni razvoj, ukaže na bar dve grupe uticajnih faktora:

a) perspektiva spoljnog okruženja jugoslovenske privrede u narednoj deceniji i

b) u kojim oblastima dejstva eksternih faktora na jugoslovensku privredu postojeći sistem privređivanja nameće potrebu za određenim prilagođavanjima.

U odnosu na ove grupe pitanja, i u raspravi na ovu temu u celini, neophodno je da se, naročito u diskusijama sa pretenzijama naučnog pristupa, polazi s maksimalnim rasterećenjem od postojećeg sistema regulisanja ekonomske saradnje s inostranstvom, jer je to preduslov da se u okviru slobodne razmene mišljenja i bez opterećenosti koje nameće bezrezervna, ili uz izvesne rezerve, podrška postojećim rešenjima, dođe do opredeljenja koja mogu da odigraju pozitivnu ulogu ne samo u razvoju sistema privređivanja, već i u njihovoj primeni u rešavanju praktičnih problema ekonomske saradnje Jugoslavije s inostranstvom. Postojeća situacija u tom pogledu, naročito sa stanovišta bilansa plaćanja i teškoća da se iz postojeće situacije nađe izlaz u narednim godinama, nameće potrebu za mobilisanjem svih intelektualnih i organizacionih potencijala jugoslovenskog samoupravnog društva. U ovoj, i ne samo u ovoj, oblasti neophodna je *otvorena diskusija* koja jedino može da obezbedi maksimalno korišćenje intelektualnog potencijala jugoslovenskog socijalističkog samoupravnog društva. Svako robovanje postojećim sistemskim rešenjima moglo bi svesti naučnu polemiku na glorifikaciju prakse, na lakirovku, a samim tim bi svedočilo o bespredmetnosti pokretanja diskusije.

Jedan od osnovnih ciljeva ovog razmatranja jeste da se pokuša da se u otvorenoj diskusiji pokrenu neka pitanja o eventualnim

boljim načinima povezivanja jugoslovenske privrede sa svetskom privredom i traženja povoljnijih rešenja za mesto Jugoslavije u međunarodnoj podeli rada, kako bi se eksterni faktor maksimalno mobilisao u svom pozitivnom delovanju na samoupravni sistem privređivanja. Samo se po sebi razume da gotovih rešenja nema i da stalnih rešenja nema, već da se rešenja u sistemu privređivanja moraju da prilagođavaju unutrašnjim i spoljnim uslovima. Međutim, neophodan je stalni napor za traženjem odgovarajućih rešenja koja bi *na vreme* odgovarala zahtevima promenjenih unutrašnjih i spoljnih uslova.

Imajući u vidu mnogobrojne studije, članke, izjave i prognoze ekonomista o eventualnim kretanjima u svetskoj privredi u toku naredne decenije, bez obzira na različit stepen sigurnosti tih prognoza, za dalje korišćenje eksternog faktora u privrednom razvoju Jugoslavije potrebno je da se vodi računa o sledećim elementima spoljnog okruženja:

— prisustvo inflacionističkog pritiska, ali u velikom broju zemalja taj pritisak je manjeg intenziteta u poređenju sa inflacionističkim pritiskom u Jugoslaviji;

— nastavljanje stanja nepotpune zaposlenosti ne samo u nerazvijenim već i u visoko razvijenim industrijskim zemljama što sa svoje strane tendira da nametne različite pritiske protiv politike otvorenih tržišta i jača protekcionističke elemente. Samim tim i uslovi za plasman izvoza iz Jugoslavije biće otežani;

— relativno visoke kamatne stope i poskupljenja troškova nabavke kapitala otežaće položaj dužničkih zemalja. Kako će Jugoslavija i u narednoj deceniji morati da se zadužuje, takva tendencija će imati direktan negativni efekat na jugoslovensku privredu;

— pritisak stanovništva na raspoložive resurse u nerazvijenim zemljama takođe ima izgleda da se pojača, što će sa svoje strane da doprinese pogoršanju ekonomskog stanja tih zemalja i da umanjí efekte njihovog privrednog razvoja, naročito sa stanovišta *per capita* privrednog rasta;

— u toku naredne decenije sve više pažnje čovečanstva biće koncentrisano na rešavanje problema energije i obezbeđenja ishrane rastućeg stanovništva. Otuda, ekonomika energetike i ishrane i za Jugoslaviju mora da dobija rastuću specifičnu težinu, kako sa stanovišta povećanja proizvodnje alternativnih energetskih resursa u odnosu na tečna goriva, tako i sa stanovišta štednje nafte i derivata. Što se, pak, hrane tiče, postojeće prognoze za svetsku privredu ukazuju i na dosad neiskorišćene mogućnosti Jugoslavije da na ovom sektoru razvija paralelno akciju na smanjenju uvoza prehrambenih proizvoda, naročito proizvoda poljoprivrede umerene zone i na istovremeno povećanje proizvodnje kao osnove za povećanje izvoza prehrambenih proizvoda.

Na primeru energije može najbolje da se ilustruje i ključni ispit pred kojim se nalaze svi postojeći sistemi privređivanja. Oni su for-

mirani tako da funkcionišu na osnovi cena nafte od 2 dolara po barelu, a treba da se pokažu sposobnima da funkcionišu u uslovima kada nafta dostiže cenu od 40 dolara po barelu. Ne zanemarujući značaj inflacionističkog pritiska i u ovoj oblasti, ostaje činjenica da je jedna od osnovnih komponenti za funkcionisanje sistema privređivanja izmenjena i na Zapadu, i na Istoku, i u zemljama u razvoju, i u Jugoslaviji. Ona društva koja budu u stanju da se ovim promenama brže i bezbolnije prilagode, dobijaju ogromne prednosti za narednih 10 do 30 godina. Prilagođavanja mogu da se obave na različite načine i nije zadatak da se ovom prilikom ulazi u te mogućnosti, već da se samo ukaže na značajnije promene u osamdesetim godinama. Ukidanjem jevtine nafte, prestaje mogućnost da se niz elemenata neefikasnosti društvene organizacije, dakle, i sistema privređivanja (odnosi se na sve postojeće sisteme privređivanja), kompenziraju javtinom energijom i masovnijom upotrebom kapitalno intenzivne opreme, kako u proizvodnji, tako i u potrošnji. Imajući u vidu ulogu nafte kao sirovine (a ne samo kao pogonskog sredstva) i u prehrambenoj, i u tekstilnoj, i u drugim granama industrije, vreme jevtinog transporta, zagrevanja, i relativno jevtine ishrane i odevanja i sl., je prošlo. Dok neki autori smatraju da je to vreme prošlo u nepovrat, čini se da je bitno da su takva očekivanja realna za narednu jednu do dve decenije, dok se u određenim sredinama ne izvrše potrebna prilagođavanja. Takva prilagođavanja su potrebna i privredi Jugoslavije. Otuda se i vitalnost socijalističkog samoupravnog sistema privređivanja izlaže i ovoj vrsti testiranja.

Prognoze dosta pesimističkog karaktera u pogledu proizvodnje hrane svode se na poskupljenje svih elemenata hemizacije poljoprivrede zasnovane na poskupljenju nafte, ali i na smanjenju poljoprivrednog zemljišta koje se u čitavom svetu sve više upotrebljava i za druge, nepoljoprivredne svrhe. Nije potrebno da se posebno ističe da su oba ova elementa snažno prisutna i u jugoslovenskoj privredi i da o tome mora da se vodi računa bilo kada je reč o popularnoj „krilatici“ da „hrana može da postane za Jugoslaviju ono što je nafta za neke druge zemlje“, bilo kad je reč o procesu urbanizacije i različitim vrstama korišćenja poljoprivrednog zemljišta u nepoljoprivredne svrhe.

— Tendencija jačanja hladnog rata, kriza detanta i povećanje međunarodne zategnutosti, koje karakteriše početak ove decenije, u najboljem slučaju može da se ublaži tokom nekoliko godina, ali je na taj način u mnogome ugrožena povoljna atmosfera za privredni rast koji bi koristio do maksimuma one elemente koje obezbeđuju povoljni međunarodni uslovi. Kako su ti uslovi sada u krizi — to znači da u narednoj deceniji ne može da se računa na više od 5—6 povoljnih godina sa stanovišta međunarodnih odnosa, jer će biti potrebno bar nekoliko godina da se odnosi između super sila i vojnih blokova dovedu na stanje koje je postojalo do krize detanta.

— Ostajući u sferi materijalnih uslova za razvoj, posle energetskih problema, nije isključeno da se zaoštiri i problem obezbeđenja vode kao jedan od elemenata koji predstavlja *conditio sine qua non* ne samo ubrzanog razvoja i razvoja, već i elementarne egzistencije.

— Za rešavanje problema energije kao zasad najakutnijeg, ali i za rešavanje ostalih od navedenih problema materijalne prirode, najviše mogućnosti stoji na raspolaganju onim društvima i onim sredinama koje imaju mogućnosti da u uslovima *slobodnog razvoja*, u uslovima postojanja slobode misli i slobode naučnih istraživanja i društvene akcije, rade na rešavanju otvorenih pitanja. Ukoliko je u jednom društvu više mogućnosti za pluralizam interesa i za otvorenu borbu mišljenja u rešavanju otvorenih pitanja, utoliko ta sredina ima više mogućnosti da postigne bolje rezultate u rešavanju postavljenih problema. S druge strane, zemlje koje ranije pristupe rešavanju tih pitanja, po pravilu, imaće i ranija rešenja, pa će i njihov prelazni period sa starog na novi pristup biti daleko kraći i sa manje potresa. I u ovom pogledu stvarnost je daleko više naklonjena razvijenim zemljama. Na primeru EEZ može da se konstatuje da je u razdoblju 1973—1978. devet zemalja članica preko 9/10 nove energije obezbedilo efikasnijim načinima korišćenja postojeće, a svega oko 5% realnim uvećanjem isporuka energije.

— U rešavanju osnovnih pitanja razvoja privrede i društva, tokom naredne decenije može da se očekuje konfrontacija dveju osnovnih tendencija:

a) s jedne strane, jača tendencija procesa demokratizacije, opšte društvene svesti, angažovanja lokalnih i grupnih inicijativa pri rešavanju niza problema ekonomske i društvene infrastrukture i

b) tendencija jačanja militarizacije i birokratsko tehnokratskog pristupa u nastojanju da se ta pitanja rešavaju na, u osnovi, centralistički način.

I jedna i druga tendencija manifestuje se kako u razvijenim, tako i u nerazvijenim zemljama, kako u kapitalističkim, tako i u socijalističkim zemljama. Te dve tendencije se razvijaju na osnovi očekivanja da se centralističkim pristupom — na osnovi onnipotentne države, ili, pak, na osnovi militarizacije privrede i jačanja monopola, uspešno može da obezbedi funkcionisanje sistema, i, s druge strane, na osnovi očekivanja eventualnog sloma megasistema — treba biti pripremljen da se lakše primi udar i posledice raspada sistema čiju bi funkciju prihvatili podsistemi koji se formiraju na demokratskiji način.

U takvim uslovima se formiraju i nove osnove za komparativne prednosti što će imati i kratkoročne i dugoročne posledice za mesto pojedinih zemalja u međunarodnoj podeli rada, ili, tačnije, u međunarodnim ekonomskim odnosima.

— Nastojanje da se tokom 1980. godine intenzivnije radi na izgradnji Novog međunarodnog ekonomskog poretka treba da dobije novi podsticaj održavanjem Specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN posvećenog strategiji razvoja u tzv. trećoj deceniji razvoja. U kojoj meri će u toku samog zasedanja, a naročito kasnijih godina, biti moguće da se intenzivno razvija NMEP ostaje da se vidi, ali to je, verovatno, jedina mogućnost — bez alternative, ukoliko se haos i slom međunarodnog sistema privređivanja ne bi računao kao jedna od alternativa. Istovremeno, teško je da se očekuje formiranje NMEP u uslovima kada se vodeće, razvijene zemlje, bez čijeg angažovanja nema primene načela NMEP, i same vraćaju na pretkejnzijsku ekonomsku politiku, kombinovanu s jačanjem ekonomskog nacionalizma. U okvirima međunarodne ekonomske saradnje, takva orijentacija se manifestuje preko jačanja protekcionističkih tendencija i zatvaranja tržišta. Bez obzira na to što se takve akcije pravdaju nastojanjem da se obezbedi unutrašnji ekonomski prosperitet i nacionalna bezbednost, praksa međunarodnih odnosa i realno stanje velikog broja zemalja pokazuje da se tako ne obezbeđuje ni unutrašnji prosperitet ni međunarodna bezbednost i saradnja.

— Otvoreno je pitanje da li će u osamdesetim godinama doći do potencijalno moguće, ali ne i garantovano realne akcije koja bi mogla da obezbedi povećanje proizvodnih resursa u nerazvijenim zemljama na osnovi neiskorišćenih kapaciteta razvijenih zemalja i finansijskog potencijala grupe zemalja OPEC. Ove tri kategorije nameću i potrebu razvijanja specifičnih vidova međunarodne saradnje na nov način, način koji se ne uklapa u tradicionalne pristupe. Međutim, takvih akcija i programa nema ni na regionalnom ni na univerzalnom planu. Ne postoje predlozi u onoj meri originalni kao što je svojevremeno u ključnoj fazi razvoja bio napr. „Maršalov plan“, nema predloga iz socijalističkih zemalja u grupi SEV, a što se tiče zemalja u razvoju postoji program akcije za sprovođenje načela NMEP, ali taj program ne može da se realizuje bez angažovanja čitave međunarodne zajednice, a pogotovo ne bez angažovanja razvijenih industrijskih zemalja. Nepostojanje ovakvih dalekosežnih akcija na početku osamdesetih godina ne znači da one neće da se pojave tokom naredne decenije. Naprotiv, polazeći od poznate pretpostavke da je potreba glavni stimulan inovacije, može da se očekuje da će rastuća potreba za ovakvim originalnim teorijskim konstrukcijama i praktičnim akcijama dovesti do njihove pojave. U svakom slučaju, osamdesete godine će da potvrde netačnost teze o automatizmu razvoja i mehaničkom delovanju progressa u razvijenim zemljama na transfer tog progressa u nerazvijene zemlje. U uslovima savremenog tehnološkog razvoja, rast bogatih zemalja ne povlači za sobom automatski rast nerazvijenih zemalja, onako kao što ni rast razvijenih regiona u okviru jedne zemlje ne povlači automatski i rast privrede u nerazvijenim regionima. U ovom drugom slučaju, jugoslovensko iskustvo, bolje od bilo kakvih teorijskih

modela, dokazuje neosnovanost teze o automatizmu u transferu rasta iz razvijenih u nerazvijene regione. Neophodna je organizovana akcija motivisana kako ekonomskim faktorima tako i elementima solidarnosti.

Izvesni elementi blagog optimizma mogu da se konstatuju na osnovi jačanja svesti, pre svega u okviru bogatih nacija, da im je, bez obzira na trenutnu poziciju u svetskoj privredi, potrebno da obezbede što šira tržišta, da su im potrebni platežno sposobni partneri, racionalnije globalno korišćenje i upravljanje proizvodnim resursima i da je permanentno ponavljanje modela industrijskog razvoja nezavisno od veličine zemlje — opasnost koja će neminovno da se povećava ukoliko se dalje budu održavali postojeći odnosi u svetskoj privredi. Tendencija zatvaranja tržišta, na jednoj strani, nameće potrebu za „zaokruživanjem industrijskih kapaciteta“, na drugoj, nanoseći objektivno štetu i razvijenim i nerazvijenim zemljama. U toku naredne decenije verovatno će se posebno voditi akcija za prihvatanje načela NMEP u razvijenim zemljama, jer je to preduslov da stanovništvo razvijenih zemalja shvati da bi primena načela NMEP bila ne samo akt humanitarne prirode i načela solidarnosti, već i akt koji bi mogao da obezbedi rastući prosperitet, zaposlenje i tržišta za stanovništvo razvijenih zemalja. Ukoliko bi se ova svest o uzajamnoj zavisnosti i nemogućnosti parcijalnog prosperiteta, kao što je to bio slučaj u prošlosti, više afirmisala, to bi bio istovremeno i najveći pozitivni rezultat sledeće decenije.

Potreba prilagođavanja samoupravnog sistema privređivanja zahtevima eksternih faktora

U dosadašnjem izlaganju bilo je reči, pre svega, o nekim eksternim faktorima koji mogu posredno ili neposredno da deluju na privredni razvoj i sistem privređivanja u Jugoslaviji tokom naredne decenije.

U nastavku ovog rada biće reči o nekim elementima koji bi, po oceni autora, trebalo da neminovno budu uzeti u obzir kada je reč o perspektivi ekonomske saradnje Jugoslavije s inostranstvom.

Pre svega, neophodno je da se istakne da su *principi* ekonomske saradnje Jugoslavije s inostranstvom u skladu s osnovnim načelima unutrašnjeg društveno-ekonomskog razvoja i s načelima jugolovenske spoljne politike. Ovo je veoma važna polazna osnova. Njeno poimanje na ovaj način u mnogome olakšava raspravu o potrebama prilagođavanja sistema ekonomske saradnje s inostranstvom, a ne načela.

Imajući u vidu osnovne determinante privrednog razvoja Jugoslavije u narednim godinama, teško je očekivati ispunjenje tih zadataka a da se ne računa na *rastuću ulogu eksternog faktora*. To je neminovno kako sa stanovišta zaposlenosti radne snage, tako i sa

stanovišta ostvarenja društvenog i ličnih dohodaka. Pri tome, ostaje mogućnost izbora strategije u pogledu *vrste eksternog faktora* i *geografskih pravaca* jačanja eksternog faktora. Daleko je lakše definirati stav o drugom nego o prvom pitanju. Učešće pojedinih regiona u ekonomskoj saradnji Jugoslavije s inostranstvom u osnovi je dobro postavljeno i izdržalo je kritiku s različitih polaznih pozicija, od potrebe za uvozom tehnoloških rešenja do očuvanja osnovnih uslova za nacionalnu bezbednost.

Otuda bi bilo korisnije da se opredelimo za neka od pitanja koja su daleko složenija, a odnose se na domen vrste i prirode uključivanja eksternog faktora u proces privrednog razvoja Jugoslavije.

Jedno od prvih pitanja koje zaslužuje pažnju u diskusiji i zahteva iznošenje argumentacije za određeno opredeljenje odnosi se na poimanje samog termina „jugoslovenski“. Ostavljajući po strani ostale mogućnosti tumačenja, u praksi razvoja sistema ekonomske saradnje s inostranstvom, moguće su bar dve interpretacije ovog termina:

a) „jugoslovenski“ kao geografski pojam determinišući sve što ima jugoslovenski domicil kad je reč o izvozu robe i usluga, ili, pak, kada je reč o mestu plasmana, odnosno o uvozu robe i usluga za potrebe fizičkih i pravnih lica — jugoslovenskih rezidenata.

b) druga mogućnost poimanja ovog termina odnosi se na njegovu suštinu, koja bi trebalo da odražava izvozne mogućnosti i uvozne potrebe (robe i usluga) ne u geografskom smislu, već kao izraz visokog stepena kohezije i udruženosti proizvođača (i potrošača) na teritoriji Jugoslavije.

Dosadašnji razvoj samoupravnog socijalističkog sistema privređivanja, imajući kao osnovni cilj postizanje određenih efekata na unutrašnjem planu, nije uvek bio u skladu s potrebama razvoja međunarodne ekonomske situacije, pa time i s realnim potrebama i zahtevima objektivnog položaja Jugoslavije kao male zemlje u savremenim međunarodnim ekonomskim tokovima. Koliko god je bilo potrebno da se u određenoj fazi razvoja akcenat stavi na decentralizaciju i dekoncentraciju ekonomske i političke moći, naročito sa stanovišta perspektive slabljenja centralne državne administracije, a jačanja samoupravnih tokova privrede, toliko je posle ostvarenja tog cilja potrebno i sa stanovišta daljeg unutrašnjeg razvoja i efikasnijeg privređivanja u ekonomskim odnosima s inostranstvom da se preispita na koji način može da se obezbedi slobodno kretanje proizvodnih resursa u okvirima jedinstvenog jugoslovenskog tržišta i umanje rizici teritorijalizacije faktora proizvodnje, koja, pre ili posle, vodi, objektivno, razbijanju jedinstvenog jugoslovenskog tržišta i negiranju jedne od osnovnih ustavnih odredaba, odnosno vodi, u otvorenom ili prikrivenom obliku, takvom razvoju koji je suprotan osnovnim samupravnim opredeljenjima jugoslovenskog socijalističkog društva.

Otuda se u narednim godinama nameće kao neodložna potreba da se i sa stanovišta efikasnijeg privređivanja i ubrzanja privrednog razvoja i sa stanovišta poboljšanja položaja Jugoslavije u međunarodnim ekonomskim odnosima, izvrši odgovarajuće prilagođavanje sistema privređivanja koje bi, na zajedničkom imenitelju jačanja samoupravljanja a ne državnog administriranja, dovelo do slabljenja horizontalnog, a jačanja vertikalnog integrisanja jugoslovenske privrede. Ako je horizontalno organizovanje bilo neminovna faza u dosadašnjem razvoju jugoslovenske privrede i društva, onda je ono u sadašnjoj fazi faktor koji usporava kako unutrašnji razvoj tako i efikasnije razvijanje ekonomske saradnje s inostranstvom. Drugim rečima, kada se pokreće rasprava o daljim pravcima razvoja samoupravnog socijalističkog sistema privređivanja, naročito kada se razmatraju međunarodni, odnosno eksterni faktori i njihovo dejstvo na razvoj privrednog sistema i razvoj proizvodnih snaga, potrebno je i sagledavanje celishodnosti postojećeg načina organizovanja nacionalne ekonomije sa stanovišta maksimalnog korišćenja eksternih faktora. Ako je za nama period kada se smatralo da je potrebno da gotovo svaki region ima „svoju“ železaru, veliko je pitanje da li je potreban dug period da se gubicima u ekonomskim odnosima s inostranstvom plati školarina za saznanje da nije ne samo neophodno, već ni moguće na racionalnoj osnovi da se svaki region „zaokružuje“ sa stanovišta diversifikovanosti strukture proizvodnje i, što je od posebnog značaja, sa stanovišta bilansiranja „svojih“ odnosa sa inostranstvom.

Ostavljajući po strani metodološke aspekte obračunavanja regionalnih bilansa u uslovima bescarinskog unutrašnjeg prometa robe i usluga, i prihvatajući kao ekonomsku i političku neophodnost razvijanje saznanja u demokratskom društvu o načinu sticanja i trošenju deviza, kako se ne bi smatralo da je proces zaduživanja u inostranstvu fenomen u kojem imaju prava da učestvuju sve, a da se gotovo anonimna federacija javlja kao institucija za otplatu dugova, potrebno je da se ukaže odgovarajuća pažnja signalima da ovaj elemenat postojećeg sistema ekonomskih odnosa s inostranstvom ima za tendenciju dalji proces zatvaranja regionalnih tržišta. Drugim rečima, u nastojanju da se obezbedi efikasniji i racionalniji pristup zaduživanju u inostranstvu i aktivniji pristup povećanju deviznog priliva, što su intencije u čiju vrednost niko ne sumnja, došlo se do stimulisanja regionalnog zatvaranja i regionalnog bilansiranja prema inostranstvu, što u celini *pogoršava* položaj Jugoslavije na svetskom tržištu.

Nije potrebno da se posebno ističe da ovakvo ponašanje prema spoljnom tržištu predstavlja samo posebnu stranu medalje jednog identičnog procesa ponašanja prema tržištu uopšte. Regionalno zatvaranje i proces teritorijalizacije svih proizvodnih faktora onemogućuje ili otežava obezbeđenje bilo kakvog značajnijeg poduhvata investicione prirode bez posezanja za kreditima iz inostranstva. Ko-

rišćenje inostrane akumulacije za ubrzanje privrednog razvoja samo po sebi nije negativna pojava, ali je u pitanju mera, odnosno stepen učešća inostranog faktora koji posle određenog nivoa postaje relativno skup, a da se i ne govori o drugim elementima troškova kao što je opasnost uvođenja paralelnih tehnoloških postupaka, opasnost da se jugoslovenska privreda pretvori u poligon konkurentnske borbe ili monopolističkih sporazuma krupnih međunarodnih korporacija, sa svim efektima ovakvog procesa po međunarodni položaj i bezbednost zemlje.

Udruženi rad i efikasna administracija

Nesumnjivo je da se prilikom razmatranja ovih pitanja, iako njihovi svi aspekti ni izdaleka nisu dovoljno analizovani, neminovno pokreće i pitanje: na kojim osnovama treba da se traži odgovor za adekvatno prilagođavanje samoupravnog socijalističkog sistema privređivanja potrebama razvijanja međunarodne ekonomske saradnje? Ne pretendujući da se ukaže na sve faktore koje bi trebalo preispitati, minimalna lista zahteva trebalo bi da uključi sledeće:

1) Udruženi rad mora neminovno da nosi glavni teret sticanja i raspolaganja deviznim sredstvima. U tu svrhu je neophodno takvo organizovanje udruženog rada, kada je reč o odnosima s inostranstvom, pri kojem bi se obezbedila vertikalna saradnja u okviru grana i sektora, na uštrb sadašnje hipertrofirane horizontalno-regionalne organizacije, koja vodi usitnjavanju, atomizaciji ponude i tražnje u ekonomskoj saradnji s inostranstvom a time i do povećanja gubitaka i smanjenja efikasnosti poslovanja i po izvoznčkoj i po uvoznčkoj liniji.

2) Umesto mamutske administracije, koja se na svim nivoima javlja u ekonomskim odnosima s inostranstvom, trebalo bi da se jugoslovensko samoupravno društvo tako organizuje da ima efikasnu i sposobnu, stručno visoko-kvalitetnu administraciju čiji bi nosioci mogli da budu na jednoj strani Savezni sekretarijat za spoljnu trgovinu, a na drugoj institucije koje bi organizovao udruženi rad, bilo preko svojih asocijacija (vertikalne prirode) bilo preko Savezne privredne komore koja bi trebalo da se višestruko osposobi za obavljanje ove delikatne funkcije usklađivanja interesa jugoslovenske privrede u ekonomskim odnosima s inostranstvom. Ovakav institucionalni pristup svakako nije jedini mogući, ali je neophodno da se izvrši generalna revizija postojeće inflacije propisa i regulativnih mera koje se po različitim horizontalnim i vertikalnim linijama svaljuju na neposrednu proizvodnju predstavljajući gotovo isto toliko složenu barijeru za poslovanje koliko to čini i sama inostrana konkurencija.

3) Vođenje politike realnog deviznog kursa čime bi se izbegle povremene devalvacije, a obezbedilo gotovo svakodnevno prilagođavanje unutrašnjih odnosa cena sa kretanjima cena na svetskom tržištu.

4) Sistem regulisanja ekonomskih odnosa s inostranstvom treba da ima što više elemenata *ekspanzije izvoza* umesto što decenijama nosi obeležja regulisanja, odnosno restringiranja uvoza. Imajući u vidu visok trgovinski i platni deficit, visoku zaduženost prema inostranstvu, visok stepen zavisnosti od uvoza (ova zavisnost je gotovo neelastična), kao i činjenicu da se svega oko polovine robnog uvoza pokriva robnim izvozom, postoji više nego dovoljno činjenica za neophodnost trajnog izvozničkog opredeljenja jugoslovenske privrede. Dok takvo izvozničko opredeljenje ne može da bude sporno, sporno je pitanje strukture izvoza i ono ne može da se rešava nezavisno od politike privrednog razvoja zemlje. Imajući u vidu minimalne dimenzije jugoslovenske privrede, kada je reč o borbi za mesto u svetskoj privredi, ne samo što je paradoksalna politika regionalnog zatvaranja u uže okvire, već je gotovo nemoguće da se ide na primenu savremene tehnologije u velikom broju sektora i grana, a da se ne polazi od kombinovanog efekta domaćeg, jugoslovenskog i svetskog tržišta kao područja za plasman robe i usluga.

5) Dosledno ostvarivanje sistema izvozne ekspanzije kao dugoročne politike ne može da se obezbedi ako se OOUR-i stave u takav položaj da su, bar, identično zainteresovani i za prodaju na stranom tržištu i za prodaju na domaćem tržištu. Politika realnog kursa dinara, refakcija carinskih i drugih uvoznih opterećenja za onaj uvoz koji predstavlja izvoznu komponentu, sloboda raspolaganja devizama, i sl., sve su to mere kojima može da se unapređuje izvozna orijentacija zemlje. U protivnom, i dalje će se nastavljati dosadašnja uvozna orijentacija jugoslovenske privrede.

6) Neophodno je da se nađe realan kriterij za utvrđivanje stepena autarhičnosti jugoslovenske privrede. Ta tendencija se stimuliše politikom supstitucije uvoza, što je u redu sve dok se ta supstitucija ne počinje da obezbeđuje po svaku cenu. S druge strane, ma koliko revolucionarno zvučala orijentacija „oslanjanja na sopstvene snage“, kada je reč o Jugoslaviji kao jednoj od najrazvijenijih među zemljama u razvoju, ne može da ima identične parametre kao u zemljama koje su na daleko nižem stepenu razvoja. Osim toga, realna vrednost supstitucije uvoza u konkretnim slučajevima ne može da se meri isključivo uštedama u inostranim sredstvima plaćanja. Ako proces supstitucije vodi povećanju troškova i cena, takvo oslanjanje na sopstvene snage teško može da se prihvati kao pozitivna pojava. Ukoliko je, pak, reč isključivo o robi ili uslugama koje se realizuju na unutrašnjem tržištu, ovakvi pojedinačni potezi bi mogli da se prihvate kao izuzetak od pravila. Ali, oni, svakako, ne bi došli u obzir ako su u pitanju proizvodi i usluge koji se realizuju delimično ili u potpunosti na inostranom tržištu, jer smanjuju konkurentnost jugoslovenske privrede.

7) Međutim, nikakve mere organizacione i institucionalne prirode ne mogu da zamene proces jačanja produktivnosti rada, onako kao što ni povećanje produktivnosti rada nije u stanju da kompen-

zira nerealnost deviznog kursa od 30 do 40%. Otuda se ponovo javlja, ali u novom svetlu, uloga realnog kursa dinara i stabilnosti unutrašnjih cena, kao preduslov za uspešno angažovanje jugoslovenskih proizvođača na inostranom tržištu.

8) U daljem razmatranju mogućnosti za jačanje jugoslovenske konkurentnosti na svetskom tržištu, osim poznatih elemenata kao što je uvoz savremene tehnologije, čini se da je daleko više potrebno da se obrati pažnja jačanju uloge radne snage. Jugoslavija nije ni sada zemlja s jevtinom radnom snagom, naročito ako se učešće radne snage kao element troškova proizvodnje posmatra sa stanovišta proizvodnje po radniku, odnosno zaposlenom. U narednim godinama će biti daleko važnije da jugoslovenska privreda kapitalizuje kvalifikovanost svoje radne snage.

9) Povećanje proizvodnje za izvoz, bilo delimično bilo u pretežnom delu, tek treba da se razvija u Jugoslaviji. Činjenica da su jugoslovenski kapaciteti mali i da se 0,5% učešća u svetskom izvozu Jugoslavija po definiciji teško može da predstavlja konkurenta koji ugrožava druge, naročito u uslovima hiperdiversifikacije izvoza, ostavlja mnoge neiskorišćene mogućnosti za određena usmeravanja proizvodnje, namenjene isključivo izvozu. To može da se obezbedi bilo u okviru subliferantskih odnosa, industrijske kooperacije, bilo u vidu izvoza finalnih proizvoda.

10) Poslednji faktor po redu, ali ne i po važnosti koji treba da se istakne u okviru ovog rada, odnosi se na korišćenje izvoza kao determinante za utvrđivanje kapaciteta uvoza i zaduživanja u inostranstvu. Ova na izgled banalna istina može da se izvesno vreme ne poštuje, sve dotle dok ne dođe do jačanja limitirajuće uloge platnobilansnog faktora i dok spoljni dugovi ne počnu da vrše snažan pritisak na nacionalnu privredu. Takav je sadašnji položaj jugoslovenske privrede i otuda je neminovno i vraćanje respektovanju pomenutog načela. Uz poštovanje tog načela i uz obezbeđenje bržeg rasta izvoza od rasta društvenog proizvoda, s jedne strane, i sporijeg rasta uvoza od rasta društvenog proizvoda, s druge strane, moglo bi da se obezbedi prevladavanje sadašnjih teškoća u razvoju ekonomskih odnosa Jugoslavije sa inostranstvom.

*
* *
*

Ovo su samo neki aspekti položaja u kojem se nalazi jugoslovenska privreda sa stanovišta uloge eksternih faktora. Intencija je autora da pokretanjem pomenutih pitanja, na način kako je to učinjeno, stimuliše naučnu raspravu na ove teme, u nadi da će se kroz otvorenu razmenu mišljenja doći do boljih rešenja od onih koje se primenjuju u postojećem sistemu regulisanja ekonomske saradnje Jugoslavije s inostranstvom i od onih za koje se i autor zalaže.

Prof. dr. LJUBIŠA S. ADAMOVICH

THE FUNCTION OF EXTERNAL FACTOR IN THE SELFMANAGING
ECONOMIC SYSTEM

(with Particular Reference to the Decade of Eighties)

S u m m a r y

In the beginning of his paper author is insisting upon the fact that the socialist selfmanaging economic system as applied in Yugoslav practice is a system sui generis and could not be considered any more as the „Yugoslav experiment“ only. Practical application of the system during last three decades has shown the vitality of the system. Nevertheless it is always necessary to introduce certain adjustments in order to provide additional qualities to the system so that it could answer to the needs of the times.

In the first part of his paper author is discussing various aspects of the external factor as influencing external conditions in which the Yugoslav economy has to operate. Writer is trying to find the answer concerning the perspectives of the foreign environment and its potential influence upon the Yugoslav economy as well as to locate the segments of the system where certain adjustments are necessary in order to answer to the changing external conditions.

On the basis of various scenarios offered today-dealing with the future performance of the world economy, particularly during the decade of eighties, the author has emphasised some of the most important features which could be of particular influence upon the economy of Yugoslavia. Among those important external factors, he is particularly mentioning the following ones:

- inflationary pressure;
- high level of unemployment in both industrial and developing countries, leading to growing pressure for protectionism;
- high costs of capital and the worsening position of the debtor countries;
- growing population pressure in developing nations;
- energy problems as one of the most important tests which all the existing systems are facing; changing conditions marked by the oil price increase from \$ 2.00 per barrel to \$ 40 per barrel will impose a set of changes, which not all the countries and systems could accept without serious internal and external costs of adjustments. Those countries which will adjust faster, will gain new comparative advantages in international economic relations.
- Crisis of detente and the worsening of the political conditions with negative consequences upon the international economic cooperation;
- possible crisis in the supply of water;

— food crisis and need for more rational use of agrarian resources—particularly soil. The fact that other agricultural inputs particularly chemicals will be more expensive makes this problem even more acute.

In dealing with these issues it is possible to expect two basic approaches:

a) an effort to solve these problems on democratic basis, and

b) an effort to solve the problem on the basis of growing role of technocracy, bureaucracy and military power.

Second part of this paper is dealing with various suggestions of the author concerning the necessary changes in the existing Yugoslav system of foreign economic relations. According to his opinion, ten important changes to which Yugoslav system of foreign economic relations has to be exposed are necessary in order to be better adjusted to the demands of the current external conditions influencing the development of Yugoslav economy.

Проф. д-р ЛЮБИША АДАМОВИЧ
Экономический факультет, Белград

ФУНКЦИЯ ВНЕШНЕГО ФАКТОРА В САМОУПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ СИСТЕМЕ

(с особым акцентом на последующее десятилетие)

Резюме

В начале изложения автор указывает на факт, что югославская социалистическая самоуправленческая система хозяйствования в течение истекшего тридцатилетнего периода доказала свою жизнеспособность и, что с этой точки зрения, в наличии все элементы системы *sui generis*. Больше нельзя говорить о „югославском эксперименте“, а о самоуправленческой системе, которая, как таковая, изучается и с практической и теоретической позиций.

Одновременно автор считает, что независимо от жизнеспособности системы, надо постоянно обеспечивать приспособление системы вообще, в том числе и той ее части, которая касается экономического сотрудничества с границей в нововозникших условиях. Эти нововозникшие условия проявляются как на базе внутренней эволюции процесса хозяйственного развития, так и на базе изменений в области внешних факторов.

В первой части доклада автор обсуждает некоторые внешние факторы, которые действуют на югославское хозяйство. Ссылаясь на существование различных проектов в отношении развития последующего десятилетия, автор отмечает существенные элементы этих проектов, прежде всего, те элементы, которые имеются и в югославском хозяйстве, или же те элементы, которые внешне будут действовать на югославское

хозяйство. Среди внешних факторов этого типа, автор отмечает: продолжение инфляционного натиска, высокая степень безработицы как в развитых так и в развивающихся странах, растущие затраты капитала, что особенно значительно для всех стран должников, растущее давление населения в неразвитых странах. Затем автор указывает на проблему энергетики, поскольку удорожание нефти с 2 долларов на 40 дол. по баррелю означало изменение, последствия которого только сейчас начнут чувствоваться в зависимости от того насколько какая система хозяйствования и национальной экономики вообще была в состоянии приспособиться к этому процессу. По мнению автора, на этой основе формируются новые преимущества в международном разделении труда. Кризис детанта ухудшает и так тяжелую международную обстановку, поскольку ухудшение политических отношений во многом нарушает нормальные условия для развития международного экономического сотрудничества. Одна из возможных нужд в последующем десятилетии относится к проблеме обеспечения водой. Наконец, продовольствие становится все более сложным вопросом, как из-за растущего числа населения, так и из-за удорожания производства, сокращения сельскохозяйственных угодий и их использования в иные т.е. несельскохозяйственные цели. Каждый из указанных факторов входит в число тех внешних компонентов, которые производят соответствующее влияние на экономическое положение Югославии.

В стремлении решить эти проблемы, в международном содружестве действуют два подхода: один, который основывается на укреплении демократических факторов и усилиях, чтобы укреплением сознательного фактора и принципа солидарности решать некоторые вопросы и на внутреннем и международном плане, другая тенденция опирается на бюрократическо-технотронном и милитаристическом подходе.

Вторая часть работы относится к анализу тех факторов, которые с точки зрения внутреннего механизма системы экономического сотрудничества Югославии с заграницей, должны быть подвергнуты определенному пересмотру и изменениям, чтобы как можно лучше преодолеть трудности в отношениях югославского хозяйства с мировым. В этом смысле автор указывает на десять элементов, принятие которых, по его оценке, могло бы иметь положительное воздействие на улучшение положения Югославии в международных экономических отношениях.

